

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 78.071.1:92+001.891

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ МИТЦЯ В КООРДИНАТАХ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бондарчук В.О.

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського

Обрана для дослідження тема, дає можливість аналізу творчої біографії як поняття, сутність якого сформована множинністю наукових концепцій, висновків та узагальнень. Закріплюючи проблему творчості майстра в координати міждисциплінарного дискурсу, ми маємо можливість пізнати сутність особистості в розрізі складного комунікативного простору. Використання біографічного методу в дослідженні дає можливість якнайширше розкрити всю сутність творчої біографії, яка стимулює до перманентного переосмислення сформованого і сталого підходу до пізнання творчої особистості.

Ключові слова: творча особистість, біографічний метод, майстер, митець.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення стимулюють до перманентного переосмислення поняття творчої особистості, її адаптації та реалізації в стихійному і не завжди однозначному вирі мистецьких пошуків, апробацій та звершень сучасності. Проблема пізнання творчої особистості, митця, художника, майстра гостро підіймається у культурології, філософії, мистецтвознавстві, що дає можливість всебічно охопити проблему з глибоким аналізом сутності її структури.

Аналіз останніх досліджень, пов'язаних з вивченням творчої біографії, стимулює до перманентного переосмислення наукового інструментарію, розкриваючи нові можливості вивчення даної проблематики. Концепції А. Андреева, Л. Левчук, В. Менжуліна і багатьох інших науковців сформували чіткі орієнтири сучасної гуманітаристика, розкриваючи нові імена в історії української культури.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності біографічного методу як одного з пріоритетних методів вивчення творчої біографії. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історичного, мистецтвознавчого та культурологічного методів, що дає можливість аналізу творчої біографії в контексті міждисциплінарного зв'язку. **Наукова новизна** полягає у розкритті сутності творчої біографії за умови включення поняття у контекст міждисциплінарного зв'язку.

Виклад основного матеріалу. У потребі розробки теорії індивідуальності, аналізу особистості у зрізі всього її життєвого циклу ми використовуємо біографічний метод, як один з потенційних і науково значимих аспектів дослідження людини. Відомий психолог Б. Ананьєв, з ім'ям якого асоціюються динамічні зрушення щодо розробки теорії індивідуальності та індивідуального психічного розвитку, чітко визначив сутність біографічного методу і сформулював його визначення: «Біографічний метод – збирання і аналіз даних про життєвий шлях людини як особистості і суб'єкта діяльності (аналіз документації людини, свідчень сучасників, її продуктів життєдіяльності самої людини)» [9, с. 104].

Психолог Н. Логінова, узагальнюючи наукові розробки Б. Ананьєва, апелює до онтогенетики та генетичної персоналістики, в контексті якої біографічний метод представлений як: онтогенез, еволюція індивіда як психофізіологічного організму; життєвий шлях людини як історія особистості в суспільстві [9].

Генетична персоналістика формує власні концептуальні погляди щодо розуміння особистості, як категорії, яка повністю відображає епоху, час, суб'єкта і об'єкта комунікативних стосунків в історичному вимірі, поняття, основа якого є проекцією моральної свідомості соціокультурного простору [9]. Н. Логінова надає особистості статусу історичного феномену, вивчення якого стає історичним дослідженням не тільки на етапі становлення, а й в контексті потужного соціокультурного діалогу з часом, середовищем і т. д. [9]. Це нагтовхує до наукового ототожнення і висновку, в якому біографічне дослідження особистості, її життєвого і творчого шляху визначено як рід історичного дослідження будь-якого його напрямку – мистецтвознавства, історії науки і техніки, психології, філософії, культурології [9]. Саме у просторі гуманітарних розгалужень і відбулася кристалізація біографічного методу як одного з інструментів дослідження й вивчення особистості як соціально-історичного та культурного феномену.

Зокрема: у соціології культури, аналіз біографії – це один із методів дослідження життєвого шляху особистості в контексті конкретно визначеного часового виміру, історичної епохи [17, с. 144]; біографічний метод активно застосовується у практиці історичних досліджень, де центральною проблемою постає висвітлення біографії не звичайних пересічних індивідуальностей, а життєвого і творчого шляху видатних дослідників держави, нації, народу [17, с. 144]; використання біографічного методу дослідження у літературному жанрі окреслює орієнтири формування та розвитку драматургічної концепції твору [17, с. 144]; велике значення має біографічний метод дослідження у психології як складової філософії культури; у 30-х роках

XX століття у Австрії Ш. Бюллер активно впроваджує біографічний метод у простір психології та педагогіки [17, с. 144]; у 50-х роках XX століття застосування біографічного методу закріпилася у практиці медичної біографіки та етнографії, а з 70-х років він вже кристалізувався як методично обґрунтований та науково виважений метод дослідження [17, с. 144].

У концептуальних вимірах сучасної наукової думки сформувався синонімічний конгломерат поняття, який представлений такими комбінаціями як «біографічний метод» та «біографічний підхід» [15, с. 281]. За твердженням Т. Попової, біографічний метод – це скоріше метафора, оскільки дослідження широкого спектру споріднених жанрів, об'єднаних принципом біографізму, завжди зорієнтовані відповідним методологічним напрямом [15, с. 282]. У дослідженнях, сутність яких не обумовлена біографічною концептуальністю, використання окремих елементів біографізму дає можливість розглядати їх лише як елементи біографічного методу. Замінюючи поняття біографічного методу такою структурою як «біографічний підхід», Т. Попова стимулює динаміку оновлення дисциплінарного доробку, що дає можливість його консолідації з подальшим розширенням наукової лексики [15, с. 283].

Сутність біографічного методу сформована історичною та генетичною природою, в його основі закладено: дані життєвого шляху людини; стадії її соціалізації (сім'я, школа і інші соціальні інституції); середовище розвитку (місце проживання, навчальні установи, поза навчальні заклади); інтереси, уподобання та улюблені заняття в різні періоди життя; стан здоров'я (наявність захворювань та їх вплив на процес соціалізації людини) [6]. В. Климчук, апелюючи до біографічного методу як основи вивчення особистості вдається до умовного розподілу його на: біографічні дослідження, спрямовані на вивчення життєвого шляху особистості на основі безпосередньої взаємодії з нею [5, с. 32]; біографічні дослідження, в межах яких вивчається життєвий шлях особистості без безпосереднього контакту з нею [5].

Узагальнюючи і структуруючи проблему біографічного методу в контексті дослідження творчої особистості зазначимо: сутність біографічного методу сформована потребою аналізу людини в контексті її історичного становлення та розвитку; біографічний метод чітко окреслив предмет дослідження – життєвий шлях людини [9]; основою біографічного методу є його генетична сутність, що дає можливість проаналізувати еволюцію індивіда в статусі психофізіологічного організму та як окремої особистості в соціально-визначених координатах; біографічний метод дає можливість аналізу особистості як у безпосередньому контакті з нею, так і уникаючи його; біографічний метод обумовлений синтетичним моделюванням численних механізмів різних методів дослідження, що дає можливість розгалуженого дискурсивного простору для дослідження; біографічний метод детермінує узагальнення в дослідженні творчої особистості, оскільки висвітлює не тільки її контекстуальний простір, об'єктивну дійсність, але й відкриває внутрішній простір особистості, динаміку її емоційних переживань та мистецьких поступів [9].

Врахування синтетичної обумовленості, використання біографічного методу дає можливість уникнути кристалізації суб'єктивного висвітлення подій у житті особистості і витримати критерії наукового підходу до проблеми.

Узагальненням біографічного методу зі значним розширенням векторів його застосування стає патографія, яка акцентує увагу на проблемі дослідження художньої творчості особистості, виявлення її мотивів і стимулів. Літературні портрети Ш. О. Сент-Бева, описи видатних особистостей П. Мебіуса відкривають інші шляхи пізнання людини, її сутності крізь призму нового підходу до проблеми.

Переломним у дослідженні особистості стає зміна структури біографічного методу за рахунок впровадження методу психоаналізу З. Фрейда, який акцентує увагу на психології художньої творчості, як можливості пізнання людини, вивчення сутності митця, його внутрішнього світу. Концепція психолога формується з урахуванням важливих складових, серед яких: універсальна філософська система, що психологізує всі соціальні явища, біологізує психічне і сповнена ірраціоналізмом та антиісторизмом; психоаналітичний метод, використання якого дає можливість пізнати всю таємницю психічного життя особистості; шляхи проникнення в сферу підсвідомого: аналіз сновидінь, помилок, психічних затьмарень, хаотичної творчості; застосування методу психоаналізу до багатьох явищ індивідуального та суспільного життя, в тому числі і до художньої творчості та аналізу особистості художника; послідовний біологізм як методологія вивчення художньої творчості особистості; трансформація деяких положень психоаналізу в практику мистецтва та його зв'язок зі становленням культури [8, с. 17].

Розглядаючи особистість крізь оптику позачасовості, спадковості, інфантильності, активності та ірраціональності, вчений відкриває науці людину у новому зрізі, непохитним стержнем якої стає структура підсвідомого – «Воно», свідомого – «Я» та надсвідомого «Зверх-Я» [8, с. 19]. Таким чином, З. Фрейд пропонує нову модель творчої особистості, дослідження і осмислення сутності якої стає можливим винятково за умови врахування її генетичного досвіду, який закладений у структурі підсвідомого, взаємодії людини з реаліями дійсності, що відображено у просторі свідомого та урахування моральних, суспільно-обумовлених норм і правил, які закріплені за її надсвідомим. Саме особистість з її багатогранною і неповторною самотньою творчістю стає епіцентром його психоаналізу, практика використання якого активно застосовується у наукових обґрунтуваннях сучасної психології, соціології, філософії, культурології [8, с. 41].

Проблема біографії не є локально обмеженою сферою. В ній багато складних традицій і багатоманітних динамічних переходів. В залежності від мети, предмета дослідження, способів пізнання, методів джерельної бази, інтелектуальних стратегій кристалізується результат дослідження у проєкції персоніфікованої, контекстної, модальної, екзистенціальної, інтелектуальної, ментальної, наукової, історичної, філософської біографії [10].

Всі запропоновані типи біографій взаємодоповнюють, взаємообумовлюють і взаємовизначають.

ють один одного, одночасно виступаючи способом організації біографічного матеріалу та інструментом його дослідження. Як зазначає Т. Попова, у розмаїтті типів біографії, які представлені у просторі біографічних досліджень більшою мірою як напрям дослідження, слід враховувати і брати за основу такі концептуальні позиції як: у чистому вигляді кожен із запропонованих типів не існує; дослідницький інструментарій представлений розгалуженими комбінаціями, які динамічно стимулюють і одночасно провокують до типологічної варіативності; один і той же тип біографії у сучасному дослідницькому континумі може бути представлений різними варіативними методологічними платформами [14, с. 22].

Проблема дисертаційного дослідження обумовлена потребою висвітлення творчої особистості, неповторної постаті, митця, тож ключові його поняття будуть пов'язані з художньо-культурологічною та мистецтвознавчою рефлексією. Сприймаючи образ, відкриваючи для себе настрої думок й почуттів зображеної людини, ми досягаємо не лише цю людину, але й оточуючий її світ крізь призму її почуттів і думок. Ми охоплюємо цілий світ через перетворену мистецтвом людську особистість, індивідуальність, а також, безумовно, крізь особистість творця цього образу.

«Біограф інколи має справу з особистістю, чие життя і діяльність і раніше неодноразово описувалися, трактували і оцінювалися. Приводом для нового звернення до, здавалося б, уже вирішеної теми слугує невичерпність або незадоволеність її висвітлення, не сформованість або сумнівність попередніх інтерпретацій» – зазначає Е. Соловйов [18].

Розглядаючи особистість в контексті культурологічного дискурсу, ми розширюємо семантичні кордони поняття і фокусуємо увагу на особистості, як предметі дослідження культурології, надаючи статусу як суб'єкта так і об'єкта, який формується в залежності від окресленої проблеми: «Я створюю культуру, культура створює мене. Для того, щоб пізнати людину – необхідно пізнати культуру, а для того, щоб пізнати культуру – необхідно пізнати людину» – зазначає А. Андреев [1, с. 38]. Осягаючи тло культурологічного дискурсу, можна означити особистість, як поняття, яке вимагає систематичного вивчення, наукового обґрунтування і осмислення крізь призму біографічної концепції та методології. Тож «творча біографіка» – категорія історико-культурна й художньо-естетична, що пов'язана з загальними тенденціями розвитку культури і людської індивідуальності. Г.Ф. Гегель відзначав, що самий прогрес мистецтва й осмислення

останнього в теорії та історії художньої культури полягає в тому, «щоб добратися до портрету», адже у мікрокосмі творчої біографії ми бачимо віддзеркалення питання про мистецтво, про художню культуру, взагалі [9].

Дослідників завжди вабило й владно притягувало до себе таїнство, що приховане у мистецтві, що нерозривно пов'язане з психологією творчості: як, яким чином особистість Творця його душевний настрій, його життєвий досвід, його обрис, безпосередньо або опосередковано віддзеркалюються, відображаються, втілюються в його творчості. Інтерес до реальної конкретної людини-творця на наших очах – і особливо наприкінці ХХ початку ХХІ століть – зростає у всій світовій культурі, що тягнє до документально достовірного осягнення реальної конкретної людини й одночасно – до вираження в мистецтві ліричного «Я», до втілення в ньому образу Художника і якщо ми хочемо уявити собі легендарну особистість, нам не обов'язково занурюватися у фактологічний простір старих церковних записів, вдаватися до аналізу особистих родинних архівів, нам достатньо вивчити його творчість, яка синтезує, узагальнює і уособлює собою особистість, її неповторність та самобутність. Десятки, сотні спостережень над творчим процесом особистості покривають сторінки щоденників, записів, вони чергуються з гарячково швидко виникаючими в її свідомості асоціаціями, що йдуть з минулого, з помітками розвитку даної теми в майбутньому, з само-аналітичним дослідженням процесу творчості у процесі самої творчості. Так особистість виношує теорію творчості, яка, можливо, стає стрижнем філософії її мистецтва.

Коло проблем прямо чи опосередковано пов'язаних з вивченням творчої біографії, як ми бачимо, надзвичайно різноманітний. Ця проблема є плідною не лише для окремого дослідження життя й творчості того чи іншого Митця, але й для висновків більш широкого характеру, в яких можуть бути поставлені надважливі питання загальної теорії культури, зокрема, й художньої. Проблема дослідження творчої біографії – одна з окремих напрямів дослідження теорії культури – пов'язана з кардинальними поняттями теорії та психології творчості та сприйняття, теорії пізнання у дуже широкому, що виходить далеко за межі власне мистецтва, сенсі. Мова йде про спорідненість і певну адекватність творчих імпульсів, мотивів, спонукань та остаточних результатів творчості Художника, що ставить перед культурологічною наукою кардинальні проблеми загальної теорії художньої культури, мистецтва й теорії творчості.

Список літератури:

1. Андреев А. Н. Культурология. Личность и культура. Минск: Дизайн ПРО. 1998. 237 с.
2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва: Худож. лит., 1990. 543 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Романтические искусства // Гегель Г. В. Ф. Сочинения: в т. 14: Лекции по эстетике: в 3 кн. Кн. 3. Москва: АН СССР, 1958. С. 9–399.
4. Голсуорси Дж. Создание характера в литературе // Голсуорси Дж. Собрание сочинений: в 16 т. Т. 16. Москва: Правда, 1962. С. 459–461.
5. Климчук В. О., Мойсієнко Я. В. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження за допомогою сценарного аналізу Е. Берна // Соціальна психологія. 2007. № 6. С. 32–44.
6. Корнієнко В. В. Гуманітарні комунікативні системи як чинники європейської інтеграції. Україна та Франція: кроскультурний діалог: [Монографія] / В. В. Корнієнко. – К.: НАККіМ, 2016. – 432 с.

7. Левчук Л. Т. Проблема художньої творчості в контексті сучасної естетичної теорії: процес концептуалізації // Гуманітарний часопис. 2014. № 3. С. 9–16.
8. Левчук Л. Т. Психоанализ: от бессознательного к «усталости от сознания». Киев: Выща школа, 1989. 183 с.
9. Логинова Н. А. Биографический метод в свете идей Б. Г. Ананьева // Вопросы психологии. 1986. № 5. С. 104–112.
10. Ляшко С. М. Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень // Українська біографістика: зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. Вип. 10. Київ, 2013. С. 25–47.
11. Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика: провідні тенденції та віхи становлення // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2011. Т. 115. Філософія та релігієзнавство. С. 18–25.
12. Мех Н. Лінгвофілософська концепція О. Потебні й гуманістика XIX–XXI століть // Культура слова. 2015. Вип. 83. С. 32–36.
13. Петрина А. Б. Научная биография в российской культурной и интеллектуальной традиции: поиск новой модели: дис. ... канд. исторических наук: спец. 24.00.01 Теория и история культуры / Омский гос. ун-т путей сообщ. Омск, 2009. 182 с.
14. Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций: теория, методология, практика // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Київ, 2015. № 8. С. 15–40.
15. Попова Т. Н. Историография в человеческом измерении // Історіографічні дослідження в Україні. 2012. Вип. 22. С. 265–292.
16. Попович О. В. Біографія як феномен культури // Гуманітарний часопис. 2011. № 2. С. 96–103.
17. Смолінчук Л. С. Біографічний метод як засіб вивчення особистості // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, Київ, 2002. Вип. 3. С. 144–149.
18. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования // Вопросы философии. 1981. № 7. С. 115–126. № 9. С. 132–143.
19. Шаповалова Л. В. Рефлексивный художник. Проблемы рефлексии в музыкальном творчестве: монография. Харьков: Скорпион, 2007. 292 с.
20. Эллман Р. Оскар Уайльд: Биография / пер. с англ. Л. Мотылева. Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2012. 704 с. (Серия «Персона»).

Бондарчук В.А.

Национальная музыкальная академия Украины имени П.И. Чайковского

ИЗУЧЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ БИОГРАФИИ ХУДОЖНИКА В КООРДИНАТАХ БИОГРАФИЧЕСКОГО МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Выбранная для исследования тема, дает возможность анализа творческой биографии как понятие, сущность которого сформирована множественностью научных концепций, выводов и обобщений. Закрепляя проблему творчества мастера в координаты междисциплинарного дискурса, мы имеем возможность познать сущность личности в разрезе сложного коммуникативного пространства. Использование биографического метода в исследовании дает возможность шире раскрыть всю сущность творческой биографии, которая стимулирует к перманентному переосмыслению сложившегося и устойчивого подхода к познанию личности.

Ключевые слова: творческая личность, биографический метод, мастер, художник.

Bondarchuk V.O.

Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

STUDY OF CREATIVE BIOGRAPHY OF THE ARTIST IN THE COORDINATES OF THE BIOGRAPHICAL METHOD OF RESEARCH

Summary

Selected for the study of the topic, makes it possible to analyze the creative biography as a concept, the essence of which is formed the plurality of scientific concepts, conclusions and generalizations. By fixing the problem of master's creativity in the coordinates of interdisciplinary discourse, we have the opportunity to know the essence of the individual in the context of a complex communicative space. Using the biographical method in the study gives an opportunity to reveal as much as possible the whole essence of the creative biography, which stimulates a permanent rethinking of the formed and sustainable approach to the knowledge of the creative personality.

Keywords: creative personality, biographical method, master, artist.